

Kgutsufatso ya polelo ya mookamedi kopanong ya mashome a robedi ya batshwari ba diabo

Selelekela

Selemong se fetileng, Banka ya Reseve ya Afrika-Borwa e ile ya kopana le diphephetso tse ileng tsa bakwa ke diketsahalo tsa lehae le tsa lefatshe ka bophara ntle le mathata. Bogkoni ba Banka bo ile ba bonahala diketsong tse fapaneng tse tshwanang le ho kengwa tshebetsong hwa mokgwa o motjha wa ho laola infoleishene; ho qoba mathata a neng a lebeletswe a dikomputara mabapi le ho fetohela selemong se setjha sa 2000; le ho tsitsisa maemo a ditjhelete dinakong tsa dipheto-phetoho tse ngata. Banka e ile ya boela ya ntlafatsa le ho matlafatsa ditsela tsa tshebetso tsa kahare ho yona ya ba ya qeta moralo o reretsweng ho fedisa kgethollo ya basebetsi makaleng ohle.

Moruo wa lehae ha o wa ka wa sitiswa ke dipheto-phetoho tsa mebaraka ya lefatshe ya ditjhelete. Tshebetso e ntle ho tsa moruo dinaheng tse ngata tsa lefatshe, hammoho le theko e tlase ya disebediswa, di ile tsa thusa Afrika-Borwa haholo. Le ha ho le jwalo, bofokodi bo bileng teng dikarolong tse ding tsa moruo wa lefatshe bo ile ba ama mebaraka ya lehae ya ditjhelete hampe mme qetellong hoo ho ile hwa sitisa ho kgutlela hwa maemo setlwaeding.

Ho hlokeha hwa botsitso lefatsheng ka bophara ho ile hwa thefula mebaraka ya ditjhelete karolong ya pele ya selemo sa 2000. Tshabo ya dipheto tsa sekgahla mebarakeng e ile ya eketswa ke ho nyollwa hwa theko ya diabo le ditheko tsa meaho. Ho feta moo, theko ya matjhaba ya oli e ile ya nyoloha haholo hoba Mokgatlo wa Dinaha tse hlahisang Oli (OPEC) le dinaha tse ding tse mmalwa tse rafang oli di fokotse thlahiso. Maemo ana a ile a ama ka kotloloho mokoloto wa Afrika-Borwa wa disebediswa tse tswang matjhabeng le ditheko naheng ka kakaretso. Le ha ho le jwalo, buka ya Afrika-Borwa ya kgwebisano le dinaha tsa matjhaba e ile ya sala e le maemong a kgahlehang, mme le ditjhelete tsa matjhaba tsa naha di ile tsa eketseha haholo.

Ditebello tsa matjhaba-tjhaba ho Afrika-Borwa di ile tsa qepha selemong sa 2000 ka mabaka a diketsahalo dinaheng tse ding tse ka Borwa ho Lehwatata la Sahara. Maemo a sa tsitsang a dipolotiki tsa lehae dinaheng tse ngata tsa Afrika a ile a lebisa dikgohlanong dikarolong tse ngata tsa kontinente ena. Ka ho qoholla, boitukisetso bo ileng ba lelekela dikgetho tse akaretsang tsa Zimbabwe bo ile ba thefula mebaraka ya ditjhelete le ditebello tse ntle tsa moruo tsa Afrika-Borwa.

Maemo a kgotsofatsang a dibuka tsa kgwebisano le dinaha tsa matjhaba

Diketsahalo tsa tikoloho, ho sutha hwa matlotlo dinaheng tse holang mme tse hlahisang thepa ya mathomo ho ya dinaheng tse tswetseng pele mme tse hlahisang thepa ya boemo bo phahameng, ho hlophiswa botjha hwa dipotefolio ho ileng hwa bakwa ke ho nyoloha haholo hwa theko ya oli; mmoho le sekgahla se hodimo sa kadimo lefatsheng ka kakaretso, di ile tsa etsa hore bo-ramatsete ba dinaha tse ding ba rekise dibonto tsa bona tse ballwang ho dibillione tse R15,3 nakong ya dikgwedi tse tsheletseng ho fihlela mafelong a Phupu 2000. Sethatong, ho kena hwa matsete a mang ho ile hwa ba le matla ho feta thekiso ya dibonto tsa lehae ke baahi ba dinaha tsa kantle. Le ha ho le jwalo, ho bile le ho tswa hwa matsete ho ballwang ho dibillione tse R5,9 kgwedi-tharong ya bobedi ya selemo sa 2000.

Le ho ja buka ya tsa kgwebisano le dinaha tse ding tsa lefatshe e ne e bontsha mokoloto kgwedi-tharong ya bobedi ya selemo sa 1999, mokoloto oo ha o wa ka wa feta diperesente tse 0,5 tsa tlhahiso ya naha ka kakaretso. Ka nako e tshwanang selemong sa 2000, buka ena ya tsa kgwebisano le dinaha tse ding tsa lefatshe e ile ya bontsha phaello ya dibillione tse R5,7 nakong ya selemo. Tshebetso e tsotelang ho tsa kgwebisano le dinaha tse ding e tlisitswe ke thekiso e phahameng ya dihlahiswa tsa Afrika-Borwa.

Ka lebaka la maemo ana a matlafatseng a bontshitsweng ke buka ya tsa kgwebisano le ho ya tsa ditjhelete le dinaha tse ding, kgauta le ditjhelete tsa naha tsa matjhaba di ile tsa nyoloha ka dibillione tse R28 ho tloha mafelong a selemo sa 1998 ho isa Hlakubele selemong sa 2000 pele di theoha ka dibillione tse R4,4 dikgweding tse tharo tse latelang. Mafelong a Phuptjane selemong sa 2000, kgauta le ditjhelete tsa dinaha tsa matjhaba di ne di ballwa ho dibillione tse R69,8 mme di ne di ka thusa naha ho lefella thepa e kenang

nakong ya dibeke tse leshome le metso e mehlano.

Jwalo ka ha ho ne ho ka lebellwa, maemo ana a kgotsofatsang ho tsa kgwebisano le dinaha tse ding, a ile a tliša botsitso ba ranta mebarakeng ya ditjhelete tsa matjhaba-tjhaba. Le ha ho le jwalo, maemo a ranta ha e bapiswa le ditjhelete tsa dinaha tse ding, a ile a mpefala ka diperesente tse 8,5 ho fihlela ka la 30 Motsheanong selemong sa 2000. Ho isa mafelong a yona kgwedi yeo, bo-ramatsete ba tswang kantle ba ile ba qala ho sheba theko ya dibonto, mokgahlelong wa bobedi wa mmaraaka, ka leihlo lesele. Ka Phuptjane boima ba ranta bo mahareng, ka kakaretso, bo ile ba eketseha mme, ka la 14 Phato, ba e ba boemong ba diperesente tse nne ka tlase ho ba maqalong a selemo.

Dimmaraka tse tshepisang empa di se na botsitso

Hare ho mabaka a bakileng ho theoha ha nakwana hwa ditekanyetso tsa tswala ya nako e telele Afrika-Borwa, e bile ho mpefala hwa ranta. Kakaretso e mahareng ya tswala ya dibonto tsa nako e telele tsa Mmuso e ile ya theoha ho tloha ho diperesente tse 18,3 ka kgwedi ya Lwetse selemong sa 2000 ho ya ho kakaretso e mahareng ya diperesente tse 13,3 mahareng a Hlakola selemong sa 2000. Tekanyetso e mahareng ya letsatsi ka leng ya tswala ya dibonto tsa Mmuso e ile ya nyolohela ho diperesente tse 15,2 ka la 10 Mmesa 2000, mme hamorao, ha mebaraka e se e kgutletse setlwaeding tekanyetso ena ya boela ho diperesente tse 13,6 ka la 18 Phato 2000. Tekanyetso e mahareng ya tswala ya dibonto tsa Mmuso (kamorao ho ho ntsha karolo ya infoleishene) e ne e eme ho diperesente tse 5,5 ka Phuptjane selemong sa 2000 papisong le diperesente tse 10 ka Lwetse 1998.

Ho bile thata ho mebaraka ya diabo ho boela setlwaeding kamora qaka ya dinaha tsa matjhaba ho tsa ditjhelete selemong sa 1998. Kakaretso e mahareng ya diabo ya letsatsi ka leng e ile ya theoha ka diperesente tse fetang 40 ho tloha mafelong a Mmesa selemong sa 1998 ho isa mafelong a Phato selemong sona seo. Diabo tsena di ile tsa nyoloha butle-butle mme tsa fihlela boemo boo di neng di qala ho bo fihlela ka la 17 Pherekong 2000. Nakong yeo, di ne di le ka hodimo ka boemo bo neng bo le hodimo ka ho fetisisa e leng ba Mmesa, ka diperesente tse 10. Ho nyoloha ha sekgahla sa tswala, ho mpefala hwa ranta le ho kgutlisetswa setlwaeding hwa mebaraka ya matjhaba ya ditjhelete di ile tsa etsa hore palo-hare ya diabo ya letsatsi ka leng e theohe ka diperesente tse 28 ho fihlela ka la 17 Mmesa selemong sa 2000. Ka morao ho moo, e ile ya qala ho matlafala. Le ha ho le jwalo, ka la 18 Phato selemong sa 2000 e ne e ntse e le ka tlase ho boemo bo hodimo ka ho fetisisa bo neng bo fihlelwe ka la 17 Pherekong selemong sa 2000, ka diperesente tse 10.

Mona Afrika-Borwa, kgwebisano mebarakeng ya bobedi ya dibonto tsa nako e telele e ile ya matlafatswa ke maemo a neng a sa tsebahale mebarakeng ya lefatshe. Selemong sa 1999, thekiso e kgolohadi ya diterillione tse R8,8 e ile ya fihlelwa Mmarakeng wa Afrika-Borwa wa Dibonto (Bond Exchange of South Africa). Palo ena e kgolohadi, e ile ya latelwa ke ya diterillione tse R6,2 dikgweding tse supileng tsa pele tsa selemo sa 2000. Boleng ba diabo, mebarakeng ya bobedi ya diabo, bo ile ba nyolohela ho dibillione tse R448 ka selemo sa 1999 mme bo ne bo le ka hodimo ho ba selemo sa 1998 ka diperesente tse 40. Ho feto-fetoha hwa theko ya diabo le hona ho ile hwa matlafatsa kgwebisano selemong sa 2000. Boleng ba diabo bo ile ba nyoloha ka diperesente tse 25 dikgweding tsa pele tse supileng selemong sa 2000, ha di bapiswa le tsa dikgwedi tsa pele tse supileng selemong sa 1999.

Le ho ja mebaraka ya dibonto le ya diabo e ile ya feto-fetoha hangata, sekgahla sa tswala mebarakeng ya ditjhelete se ile sa theoha haholo selemong sa 1999 mme sa fihlela botsitso, le ho ja e le bo bonyane, dikgweding tse supileng tse qalang tsa selemo sa 2000. Botsitso bona bo boletsweng bo fihletswe ka lebaka la leano le tsepameng la tsamaiso ya tsa ditjhelete le latelwang ke Banka ya Reseve.

Tsosoloso ya moruo e ba monyebe

Moruo wa Afrika-Borwa o bontshitse kgolo e matla ka mokgwa o hlakileng selemong sa 1999. Kgolo ya moruo kgwedi-tharong ho isa kgwedi-tharong ka selemo e ile ya eketseha ho tloha peresenteng e le nngwe kgwedi-tharong ya pele ya selemo sa 1999 ho ya ho diperesente tse 3,5 kgwedi-tharong ya bone. Ho feta moo, keketseho ya kgolo moruong e ile ya ata ha selemo se ntse se tsofala.

Ho fapana le ditebello ka kakaretso, kgolo ya moruo e ile ya theoha karolong ya pele ya selemo sa 2000.

Kgolo moruong wa naha e ile ya theohela ho peresente e le nngwe, kgwedi-tharong ya pele ya selemo sa 2000, le ho diperesente tse 1,5 kgwedi-tharong ya bobedi. Lebaka la pele le bakileng sena ke ho theoha ha dihlahiswa tsa mantlha (primary sector), empa dihlahiswa tsa difeme (manufacturing output) di ile tsa angwa hampe ke maikutlo a nyahameng a bo-rakgwebo.

Ka lebaka la diketsahalo tsena, ho ata hwa tse bokelletsweng ho ile hwa tsitsa kgwedi-tharong ya bobedi ya selemo sa 2000. Le ha ho rekwa hwa disebediswa tsa ka hare ho naha ho ile hwa theoha karolong ya pele ya selemo sa 1999, ho ile hwa boela hwa eketseha ka sekgahla se dipakeng tsa peresente e le 1 le tse 2,5 dikgwedi-tharong tse nne ho fihlela Phuptjane 2000.

Kgolo e na e nyehileng ya moruo nakong ya dikgwedi tse leshome le metso e robedi tse fetileng, e ne e sa lekana ho ka theha mesebetsi e metjha. Ho bile le ho fokotswa hwa basebetsi bao e seng ba temo le ba Mmuso. Leha ho le jwalo boemo bona ha bo ya ka ba e ba bobeha haholo kaha lenane la basebetsi ba sa ngodiswang dibukeng tsa Mmuso tsa basebetsi le ile la eketseha. Ka yona nako yeo, kgolo ya ditshenyehelo tsa kgiro ya motho ka mong e ile ya theoha haholo ka lebaka la ho se eketsehe ka sekgahla hwa meputso le ho nyoloha hwa tlhahiso hwa motho ka mong. Sekgahla sa tshenyehelo ya kgiro ea motho ka mong se ile sa theoha ho tloha ho diperesente tse 8,9 ka selemo sa 1998 ho ya ho tse 3,2 ka selemo sa 1999; le ho 0,5 kgwedi-tharong ya pele ya selemo sa 2000, ha e bapiswa le nako e tshwanang selemong sa 1999.

Ho latela leano la lekala la tsa ditjhelete ka botshepehi

Ho latela leano la tsa ditjhelete ka botshepehi, le ho ba le botsamaisi ba setjhaba bo ntlafetseng di ile tsa theola mokitlane wa Mmuso ho tloha ho dibillione tse R25,6 selemong sa 1998/99 ho ya ho dibillione tse R10,9 selemong sa 1999/2000. Diperesente tse 25 tsa phokotseho ya mokitlane wa Mmuso di bakilwe ke ho fokotseha hwa matsete a dikgwebo tse kgolo tsa setjhaba le dikoporasi; ha diperesente tse 75 tse setseng di bakilwe ke tshebediso e sedi ya tjehelete le bokgoni pokellong ya ditjhelete tsa Mmuso.

Botsitso bo ya eketseha thekong ya disebediswa

Tsamaiso e tjhatsi tshebedisong ya ditjhelete tsa setjhaba le lefapheng la ditjhelete le moruo, le maano a nepahetseng a botsamaisi mmoho le inoleishene e tlase ya matjhaba, di tlisitse botsitso thekong ya disebediswa Afrika-Borwa. Dilemong tsa 1998 le 1999, ho nyoloha hwa ditheko tsa disebediswa, ho sa kenyelletswe sekgahla sa kadimo ho tsa matlo (CPIX) ho bile mahareng a diperesente tse supileng ka selemo. Sekgahla sena se ka bapiswa le sa inoleishene ya dilemong tsa bo-1980 ho isa maqalong a tsa bo-1990 e neng e hakanyeletswa ho diperesente tse 15.

Selemong sa 1999, ho hola hwa CPIX nakong ya dikgwedi tse leshome le metso e mmedi ho theohile ho tloha ho diperesente tse 7,3 ka Hlakubele selemong sa 1999 ho ya ho tse 6,5 ka Mphalane, empa hwa nyolohela hape ho tse 8 ka Phupu 2000. Ho nyoloha hona hwa inoleishene ho bakilwe ke diketsahalo tsa tshohanyetso tse kenyeletsang nyollo ya theko ya oli matjhabeng, dikgohola le ho feto-fetoha hwa mebaraka ya ditjhelete. Ha ho sa kenyeletswe theko ya peterole, disele le dijo ho CPIX, ho nyoloha hwa inoleishene nakong ya dikgwedi tse leshome le metso e mmedi ho tlohile ho diperesente tse 6,8 ka Mphalane 1999 ho ya ho tse 6,7 ka Phupu 2000.

Dipalo-palo tsa morao-rao tsa ditjhelete di bontsha inoleishene e le tlasa taolo haeba e ke ke ya angwa ka kotloloho ke diketsahalo tse sa jeseng ditheohelang ho tswa kantle le ha e ba ditla-morao tsa ho nyoloha hwa theko ya oli le tsona di ka ba tlasa taolo. Mafelong a Phuptjane selemong sa 2000, kakaretso ya tjehelete kahara naha (M3) e ne e sa fetoha haholo ha e bapiswa le ya mafelong a 1999. Le ha ho le jwalo, kgolo ho tsa dikadimo tsa ditjhelete karolong ya bobedi ya selemo sa 1999 esale e le ka tlase ho diperesente tse 10.

Leano la ditjhelete maemong a se nang botsitso

Ho hloka botsitso hwa mebaraka ya moruo ho amme leano la ditjhelete haholo selemong se fetileng. Ka ha sethatong ho ne ho shebahala tsitsipano ya 1997/98 ya mebaraka e holang e ya pheletsong, leano la tsa ditjhelete le ile la befofatswa. Tswala yeo Banka ya Reseve e e lefisang dibanka ha di adimile tjehelete ho

yonā (repo rate) e ile ya dumellwa ho theoha ho tloha ho diperesente tse 21,85 qalong ya Mphalane ho ya ho tse 12 ka la 24 Pudungwana 1999. Ka morao ho moo, sepheo sa Banka ya Reseve e bile ho fihlela maemo a tsitsitseng a ditswala mebarakeng ya ditjhelete. Hona ho ile hwa etswa ka sepheo sa ho tlosa tshabo mabapi le tshebetso ya dikomputara nakong ya mateano a mengwaha-kgolo. Ho tloha ka Hlakola 2000, sepheo e ne e le ho tlosa tshabo e neng e bakilwe ke ho hloka botsitso hwa mebaraka ya ditjhelete.

Maemo a tsitsitseng a tswala mebarakeng ya ditjhelete a ya hlokeha ho qoba tlhokeho ya botsitso. Maemong ana, ho nyoloha hwa sekgahla sa dikadimo ho ne ho tla hloleha ho thibela ditla-morao tse mpe tsa dihlahiswa mabapi le ditheko tsa lehae. Ho feta moo mabaka a mang a bontshitse hore kotsi ya infoleishene e shebahala e ke ke ya ba teng. Mabaka ana a kenyeletsa nyollo e seng sekgahla ya ditshenyehelo tsa kgiro tsa motho ka mong; ho latela leano la lekala la tsa ditjhelete ka botshepehi; bokgoni ba ho eketsa dihlahiswa ntle le ho baka ho nyoloha hwa infoleishene; kgolo e tlase ya ditjhelete tsa naha le dikadimo tsa ditjhelete dibankeng; hammoho le tsamaiso e ntle ya maano a ditjhelete. Tsena tsohle di bontshitse ditla-morao tse thabisang tsa infoleishene nakong e tlang.

Ho tswela pele ho totobatsa sepheo sa leano la tsa ditjhelete, Afrika-Borwa e ile ya ananela se-mmuso mokgwa o motjha wa ho laola infoleishene. Mokgwa ona o motjha e ba karolo ya leano la tsa moruo ka kakaretso. Sena se ile sa phatlalatswa ke Letona la Ditjhelete puong ya hae ya selemo ya ditekanyetso tsa ditjhelete ka la 23 Hlakola selamong sa 2000. O ile a hlalisa hore ditekanyetso tsa infoleishene bakeng sa selemo sa 2002 di lebeletse ho ba dipakeng tsa diperesente tse 3 ho ya ho tse 6. Mokgwa o na o motjha o fana ka tshiya ya tjhebello-pele ya leano la ditjhelete. Ho kengwa tshebetsong hwa mokgwa o na o motjha ho tla atleha ha feela ho na le tshebedisano ho tswa ho bohle ba amehang. Ho bana ba amehang, ho ka qohollwa Mmuso, basebetsi le bo-rakgwebo.

Ho tshwanetse hore ho hlake hore ho ananelwa hwa mokgwa wa ho laola infoleishene ka kotloloho ho bolela tse latelang: Ntlheng ya pele, dipehelo tsa dipalo tse behilweng tsa infoleishene e ba tsona sepheo-pheo sa mantlha sa leano la tsa ditjhelete. Etswe sepheo-pheo sa leano la ditjhelete ke ho fihlela dipehelo tse behilweng. Le ha ho le jwalo, hona ha ho bolele hore Banka e se e nketswe matla a ho etsa diqeto.

Ntlheng ya bobedi, ho phehella ho fihlelwa hwa dipehelo tsa infoleishene ha ho bolele hore Banka ya Reseve ha e tsotelle kgolo ya moruo e phahameng ya nako e telele le ho thehwa hwa mesebetsi. Leano la tsa ditjhelete ha le ame kgolo ya moruo le ho thehwa hwa mesebetsi ka kotloloho. Le ha ho le jwalo, ka ho etsa melao e tlang ho tsitsisa mebaraka ya ditjhelete, leano la tsa ditjhelete le phethahatsa ho tshwanetseng hore ho phethahale e le ho fihlelwa tswelopele moruong.

Ntlheng ya boraro, ho fihlela katleho leanong la ho laola infoleishene ka kotloloho ho hloka hore sekgahla sa phapanyetsano ya ranta se dumellwe ho fetoha le maemo. Leanong lena, sekgahla sa phapanyetsano se tshwanetse ho bontsha maano a tsa lehae a ditjhelete le a dikgafa le ditshenyehelo tsa Mmuso, mme se laolwe ke maemo a tlhokahalo le boteng ba tjhelete mebarakeng ya ditjhelete ya matjhaba. Sena se tla tlisa ho se tsitsi hwa ranta le hoja ka lehlakoreng le leng se tla tlisa botsitso maemong a moruo. Le ha ho le jwalo, Banka ya Reseve e ya hlokomela hore ditla-morao tsa ho fetoha hona hwa ranta mebarakeng ya ditjhelete di ka nna tsa ama sekgahla sa infoleishene.

Ntlha ya bone ke hore, mokgwa ona wa ho laola infoleishene ka kotloloho, o na le tjhebello-pele. Leano la tsa ditjhelete le ipapisa le maemo a lebeletsweng a infoleishene. Maanong ohle a laolang ditjhelete, dibanka tsohle tsa reseve di tshwanetse ho etsa qeto ya hore na boemo ba ha jwale ba leano la ditjhelete bo tla ama jwang bokamoso phetohong ya ditheko. Phapang dipakeng tsa leano lena le a mang ke hore lena le etsa ditekanyetso tsa bokamoso ba infoleishene tse totobetseng mme tse nang le ponahaletso.

Ha ho phethelwa, ho ka bontshwa hore mokgwa ona o motjha wa taolo ya infoleishene o eketsa ponahaletso le boikarabello ba leano la tsa ditjhelete. Hona ho jwalo hobane sepheo sa ho fihlela botsitso ba ditheko se hlakiswa ka dipalo tse lokelang ho fihlelwa ka nako e boletsweng. Kahoo, methati e mengata e ile ya latelwa ho hlalosa leano lena.

Ha jwale, ke sepheo sa Banka ho fokotsa butle-butle mekitlane e sa tshireletsehang ya ditjhelete tsa matjhaba ha maemo a dumela. Banka e ile ya kgona ho fokotsa mekitlane ena e sa tshireletsehang ka ho

reka didolara tsa Amerika mme hona hwa theola mekitlane ho tloha ho dibillione tse US\$ 23,2 mafelong a Lwetse selemong sa 1998 ho ya ho dibillione tse US\$ 9,9 mafelong a Phupu selemong sa 2000. Ho theoha ho tjena ho tlosa kgwao e neng e ka baka hore maikutlo a bo-rakgwebo mebarakeng a nyahame; maikutlo a tjena a ka tlisa ho feto-fetoha hwa matla a ranta ho neng ho ka baka hore Mmuso o iphumane o le maqakabetsing a kgaello ya ditjhelete tsa matjhaba. Ha Mmuso o se na kgaello ya ditjhelete tsa matjhaba, o ka kgona ho adima dinaheng tse ding ka bonolo.

Ho boloka botsitso lefapheng la ditjhelete

Maemo a tsitsitseng a ditjhelete ha a hloke feela ho fihlela sepheo se tlase sa infoleishene, empa a hloka le lefapha la ditjhelete le maemong a kgotsofatsang. Hona ho bolela hore ho be le botsitso mebarakeng ya ditjhelete moo theko le thekiso ya disebediswa e etswang ho ipapisitswe le tlhokeho le boteng ba disebediswa, mme ho e na le dibanka tsa kgwebo tse nang le boiphihlelo ho phethahatsa ditumellano, ntle le tshitiso kapa thuso e tswang kantle. Maemo a tsitsitseng lefapheng la ditjhelete, le a tsitsitseng a ditheko tsa disebediswa, a nyalana ka kotloloho. Ho hloka hwa botsitso ho e nngwe ya tsona ho ka qetella ho di amme di le pedi.

Afrika-Borwa e lehlohonolo la ho ba le mekgwa e tswetseng pele mme e tsitsitseng lefapheng la ditjhelete. Dibanka tsa Afrika-Borwa di na le tsamaiso e tsepameng mme di na le mekgwa ya ho qoba bothata ba tshohanyetso bo ka di hlalalang tshebetsong ya tsona. Ho feta moo, di na le metso e tebileng ya ditjhelete mme di ne di na le palo-hare ya maemo a tsitsipano a lekanyetswang ho diperesente tse 12,5 mafelong a Phuptjane 2000. Le ho ja mekoloto e sa patalweng hantle e eketsehile ho tloha ka nako ya tsitsipano mebarakeng ya matjhaba ya ditjhelete, dibanka tsa Afrika-Borwa di ne di dutse e le malala-a-laotswe ho sebetsana le boemo boo ba ditaba. Le ha ho le jwalo, maemo a tlase a tjhelete e kenang mmoho le ditshenyehelo tse phahameng, di tlisitse phaello e tlase ho bo-ramatsete le beng ba diabo karolong ya pele ya selemo sa 2000.

Banka ya Reseve e tsitlallela ho fihlela maemo a phahameng ditshebeletsong tsa yona tsa tlhahlobo ya dibanka. Dihlahlobo tsa morao-rao tse entsweng ke Lefapha la Lefatshe la Ditjhelete (IMF) le Banka ya Lefatshe (World Bank), tse tsejwang ka lebitso la "Financial Sector Assessment Programme", di bontshitse hore dibanka tsa Afrika-Borwa di ipapisitse le maemo a amohelehang lefatsheng ka bophara a dihlahlobo tsa dibanka a tsejwang ka lebitso la "Basel Core Principles for Effective Banking Supervision". Moo ho neng ho e na le bofokodi, methati e nepahetseng e latetswe ho hlaola bofokodi boo. Tebello ke hore dihlomathiso tse tla etswa molaong o laolang Dibanka (Banks Act) le melawaneng e meng (Regulations) di tla tswela pele ho ntlafatsa tsamaiso ya dibanka naheng ka bophara.

Ka ho elellwa marang-rang a teng tsamaisong ya ditjhelete le kamano ya dibanka le mesebetsi e meng ya ditjhelete naha ka bophara, Banka ya Reseve e ile ya theha Lefapha la Botsitso ho tsa Ditjhelete (Financial Stability Unit) ka kgwedi ya Phupu 2000. Lefapha lena le reretswe ho etsa diphuputso le ho lekola ditsela tsa ho tlisa botsitso mekgweng ya tsamaiso ya ditjhelete. Sepheo ke ho shebana le botsitso ho tsa ditjhelete ka kakaretso e le ho tlisa tshemo e sa thekeseleng setjhabeng ka kakaretso ho lefapha la tsa ditjhelete la lehae, le ho matlafatsa boemo ba Afrika-Borwa ba ditjhelete tikolohong le ho hohela matsete a matjhaba.

Mosebetsi o mong wa bohlokwa wa mohlalobi wa dibanka ke ho fana ka tumello ya ho thehwa hwa dibanka tse ntjha. Matla a ho fana ka mangolo a tumello a thibela ho kena hwa dibanka tseo boteng ba tsona bo ka amang hampe ditaba-tabelo tsa baboloki le seriti sa dibanka ka kakaretso. Afrika-Borwa mona, mokopi wa laesense ya ho theha banka o e a e fumane ha feela a kgotsofatsa melao le melawana e thata e behilweng.

Dibanka di lekolwa kgafetsa ho etsa bonnete ba hore di dula di le maemong a kgotsofatsang ka hohle-hohle. Se na se fihlelwa ka ho hlaloba ka mokgwa wa tshebediso ya dipalo le ka mokgwa wa ho batla tlhalosetso ya diketsahalo, ntle le ho ya dibankeng. Selemong sa 1999, Banka e ile ya itukisetsa ho hlaloba dibanka ka ho di etela ho sheba tsitsipano e ka bang teng mekgweng ya tsamaiso ho tsa dikadimo le ho hlalobisisa boleng ba thepa. Tshebetso ena e lebeletswe ho sebetsa ka ho phethahala karolong ya bobedi ya selemo sa 2000. Tswelopele e kgolo e se e fihletswe ntshetso-peleng ya bohlahlobo ka kakaretso, mohlala ke ho lekolwa hwa diketsahalo tsa ho banka le tse ding ho entsweng ke dihlopha tsa dibanka tsa

lehae le tsa matjhaba.

Le ho ja ho entswe meralo ena, ho ka nna hwa etsahala hore ho be le banka e ka bang le mathata ka nako e nngwe. Maemong a tjena, leano la Banka ya Reseve ke ho thusa feela dibanka tse nang le mathata a ditjhelete a nakwana. Dibanka tse hlotsweng ke taolo ya ditjhelete ka hohle-hohle, di dumellwa ho tswa kgwebong di ntse di beilwe leihlo le ntjhothjo e le ho etsa bonnete ba hore ho tswa hwa tsona ho se ke hwa ama baboloki le tshebetso ya dibanka ka kakaretso, hampe.

Ha banka e na le mathata a ditjhelete a nakwana, Banka ya Reseve e ka e thusa ka tshehetso ya ho qetela (Lender-of-last resort). Tshehetso ena ke boikarabello le tsela ya tshebetso e tsebahalang dibankeng tsohle tsa reseve. Sepheo sa tshehetso ena ke ho fa banka e jwalo monyetla wa ho kenya tshebetsong mekgwa e ka thibelang boemo bo ka etsang hore baboloki ba hloke tshepo bankeng yeo, mme ba batle ditjhelete tsa bona hang-hang. Tshehetso ena ya ditjhelete ke ya nakwana mme e fanwa ho ipapisitswe le ditlhoko tse beilweng.

Moruong wa lefatshe ka bophara, ho bohlokwa hore ho be le tshebedisano-mmoho le hore tlhahiso-leseding e abelanwe ke matjhaba ohle. Hona ho bohlokwa le ho feta ka ha ho na le keketseho e kgolo e hlahang kantle tshebedisanong-mmoho le dibanka tsa Afrika-Borwa. Banka ya Reseve e ntse e tswela pele ho ntlafatsa dikamano le bahlahlobi ba dibanka ba dinaha tse ding e le hore e be boemong ba ho hlola diphephetso tse ka tliswang ke ho kopana hwa lefatshe ho tsa moruo.

Ka hodimo ho bohlahlobi ba dibanka, botsitso lefapheng la tsa ditjhelete bo itshetlehile phumanehong ya tjhelete e neheletsanwang ka hare ho naha le ho baballwa hwa mekgwa wa ho lefa ka hare ho naha, ho kenyeletswa ho hlophiswa le ho fetiswa hwa dipampiri-tjhelete (clearing of cheques) le ditefo tsa mekitlane ka kakaretso. Banka e kena ditshenyehelong tse boima selemo ka seng, ele ho etsa bonnete ba hore ho na le tjhelete e neheletsanwang ya boleng bo hodimo ka mekgahlelo yohle ka sepheo sa ho tsamaisa kgwebisano.

Tswelo-pele e boetse e fihletswe mekgweng wa ho lefa o sebediswang ka hare ho naha, ho hlophiswa le ho fetiswa hwa dipampiri-tjhelete le ditefo tsa mekitlane ka kakaretso e le ho etsa hore ditefo di etsahale ka letsatsi leo mekitlane e entsweng ka lona. Mothating ona, bonyane diperesente tse 76 tsa ditefo tsa mefuta yohle ho SAMOS (South African Multiple Option Settlement System) di etsahala ka letsatsi leo mekitlane e entsweng ka lona.

Ntlha e nngwe ya bohlokwa ke ho tshehetsa dikgwebo tse nyane, tse mahareng le tse nyane-nyana (SMME) tse hlokang tjhelete kapa thepa e ka sebediswang e le peheletso. Ka hona, Banka ya Reseve e dumela hore ntshetso-pele ya kadimo ya ditjhelete dikgwebong tse nyane e ya hlokahala. Baadimisane ba banyenyane ba maemong a matle a ho kadimana ka tjhelete kgwebong tse nyane ka ha ba tseba batho ba hlokang tjhelete e jwalo mme ba bile ba tshepahala. Ho tloha dilemong tse mmalwa tse fetileng ho fihlela kajeno, Banka ya Reseve e ntse e thusa ntshetso-peleng ya kgwebo ya baadimisane ba banyenyane.

Ho atoloswa hwa dikamano matjhabeng

Kamorao ho hore Afrika-Borwa e boele e amohelwe dinaheng tsa matjhaba, baokamedi ba Banka ya Reseve ba ile ba atolosa ho ba le seabo mekgatlong ya matjhaba ya ditjhelete, dibankeng tsa reseve tsa dinaha tse ding le dibankeng tse ding tse ikemetseng. Selemong se fetileng, dikopano tse mmalwa di ile tsa tswarelwa Mokgatlong wa Ditjhelete wa Lefatshe (IMF) le Bankeng ya Matjhaba ya Ditefo tsa Mekitlane (Bank for International Settlements). Dikopanong tsena, Banka ya Reseve le dibanka tsa dinaha tse ding di ile tsa bua ka maemo a moruo a morao-rao le ka leano la tsa tswelo-pele. Banka ya Reseve e ile ya nka karolo e kgolo ha ho thehwa meralo ya ditjhelete tsa matjhaba. Ho bile le tswelo-pele hape ka tshebedisano ya dibanka tsa reseve tsa dinaha tsa Ticoloho e ka Borwa ya Afrika (SADC) ditabeng tsa ditjhelete.

Diphetoho tsamaisong ya ka hare ya banka

Selemong se fetileng, ntlha-kgolo botsamaising bo ka hare ho Banka e bile ho thakgolwa hwa Komiti ya Ditekanyetso (Budget Committee) yeo boikarabello ba yona ba sehlooho e leng ho laola ditekanyetso tsa tshebetso ya Banka ya letsatsi ka leng hammoho le ditekanyetso tsa Banka ka kakaretso. Komiti ena e

tjhorisitse melao le melawana ya tsamaiso ya ditekanyetso ka hare ho Banka mme ya beha le melao.

Morero wa selemo sa 2000 o qadileng ka Phupu 1996 o phethetswe ka katleho mongwaha-kgolong ona. Morero ona o ile wa hlahlangwa ke merero e meng e metjha eneng e reretswe ho tliša tshebetsong boemo bo phahameng ba thekenology ka ditjeo tse tlase, ho kenyeletswa ho phatlalatswa hwa dipalo-palo tsa moruo le ho ntlafatsa phatlalatso ya ditaba tsa phapanyetsano ya ditjhelete tsa matjhaba.

Ho ntse ho etsuwa diphuputso malebana le ho fetolwa hwa taolo ya theko le thekiso ya ditjhelete tsa matjhaba. Moralong o motjha, boholo ba diphapanyetsano ka tsela ya kgwebo di tla dumellwa ntle le moo ho beilweng thibelo e jwalo ka mabaka a ikgethileng. Mmoko-tabo e tla ba ho ntlafatsa mokgwa o nepahetseng wa ho fana ka tlaleho ya tsa kgwebisano le dinaha tse ding. Tebello ke hore diphetho tsa diphuputso tsena di tla thusa ho ntlafatsa pokello ya dipalo tse bukeng ya kgwebisano le dinaha tse ding.

Jwaloka dibanka tsa dinaha tse ding, Banka ya Reseve e ikemiseditse ho fihlela tshebetso ya boemo bo hodimo ka ho shebana le mesebetsi ya yona eka sehloohong pele. Ho fihlela mothating ona, tabo-kgolo e bile hodima botsamaisi bo nang le tjhebelo-pele. Boitlhabo botsamaising bona bo etswa kgafetsa. Ho feta moo, Banka e boitse e kene letsholong la ntshetso-pele ya pono ya nako e telele e tla thusa motheo wa meralo ya ka moso. Karolo e ngwe ya pono ena e tsejwang e le Morero o Moholo wa 2010 (Vision 2010) e tla shebana ka botebo le moralo o tla sebediswa ho ntshetsa pele leano la Mmuso la teka-tekano mesebetsing.

Moralo o na o laba-labela ho fihlela bonyane palo ya basebetsi e nang le palo ya batho ba batsho ba etsang diperesente tse 50 le basadi ba etsang diperesente tse 33 mekgahlelong yohle ya mesebetsi, pele selemo sa 2005 se fela. Ho atleha hwa moralo ona ho tla tlatselatswa ka mananeo a mmalwa, a tla kenyeletsa tse latelang: tshusumetso ya ho hirwa hwa batho ba ileng ba tinnwa menyetla nakong e fetileng; ho ntlafatswa le ho phahamisetswa boemong ba tsamaiso ho potlakileng; kwetliso e nang le sepheo; ho kgothaletsa basebetsi ba seng ba le dilemong ho itokolla mosebetsing pele nako ya phomolo e fihla le metjha e nepahetseng ya ho lokolla batho ba felletsweng ke mesebetsi; ho theha mekgahlelo e metjha ya tshebetso; bophelo bo botle le tlhokomelo ya batho ba nang le dikgaello tse ikgethileng; ho tshehetsa bo-rakgwebo ba ileng ba tinnwa menyetla nakong e fetileng. Ka mokgwa o tshwanang, Banka e bona bohlokwa ba ho boloka seriti se setle le ditsebo tsa bohlokwa ha e etsa diphetho tse boletsweng.

Banka e ntse e tshwela pele ho elellwa hore ntshetso-pele ya tsebo le boiphihlelo bo phahameng ba basebetsi ke boikarabello ba yona bo ka sehloohong. Boikitletso ha bo a tobiswa feela ho tshebetso ya letsatsi ka leng, empa le ntshetso-peleng ya motho ka mong. College ya Banka ya Reseve e shebane le ho ntlafatsa ditsebo tsa mohiruwa ka mong mabapi le ditshebetso tsa dibanka tsa reseve ka bophara.

Mantswe a ho qetela le ditholetso ho ba thusitseng

Diketsahalo tsa selemo se fetileng di bontshitse kamoo Afrika-Borwa e ikamahantseng le meruo e ikopantseng ya lefatshe. Ho kopana hwa lefatshe ho tsa moruo ho tliša ditholwana tse monate mebarakeng ya meruo e holang. Ka bomadi-mabe, jwalo ka dintho tsohle tse ntle bophelong, ho kopana hona ho na le mathata a hona. Ha ho toboketswa, ho kenella ha Afrika-Borwa moruong wa lefatshe ho entse hore e angwe ke diketsahalo tsa tshohanyetso tse tswang dinaheng tse ding. Tsena di ka etsahala ka mokgwa wa tlahiso, wa thlokeho esita le wa ditjhelete. Maemong a sa tshepahaleng jwalo ka ana, ho bohlokwa ho sebetso ka thata ho fihlela botsitsa maemong a ditjhelete.

Ho phethela, ke lakatsa ho leboha Mopresidente le Motlatsi wa Mopresidente wa Riphaboliki ya Afrika-Borwa le Moruti Frank Chikane, Molaodi-Kakaretso wa Diofisi tsa Bo-presidente ka tshehetso yeo ba e fileng Banka ya Reseve ya Afrika-Borwa. Haholo-holo ke lakatsa ho isa diteboho tsaka tse tebileng ho bona ka tshehetso yeo ba e fileng Banka hore e dule e ikemetse. Ke lakatsa hape le ho isa diteboho tsaka ka kotloloho ho Monghadi Trevor Manuel, Letona la Ditjhelete, Monghadi Mandisi Mphahlwa, Motlatsi wa Letona la Ditjhelete, Mofumahatsana Maria Ramos, Molaodi-Kakaretso wa Lefapha la Ditjhelete la Naha, le ho basebetsi ba Lefapha la Ditjhelete la Naha ka tshebedisano-mmoho e ntle selemong se fetileng. Ke lakatsa le ho leboha Monghadi Alec Erwin, Letona la tsa Kgwebo le Mesebetsi e Mehola, Ngaka Alistair Ruiters, Molaodi-Kakaretso, le basebetsi bohle ba Lefapha lena bao re bileng mmoho le bona tseleng ya tshebetso. Dikopano tse bileng teng le Komiti ya Ditjhelete ya Paramente (Parliamentary Portfolio

Sotho Version

Committee on Finance) di bile bohlokwa haholo. Ke leboha basebetsi-mmoho le nna Botong ho kenyeletswa le Batlatsi ba Molaodi e moholo wa Banka ka boikitlaetso le botshepehi ba bona tshebeletsong ya Banka. Ha ke phethela, ke leboha basebetsi ba Banka ya Reseve ka mosebetsi oo ba o entseng selemong se fetileng le ka tshehetso ya bona e sa thekeseleng.